

Aardkundige en cultuurhistorische fietsroute Egmond en omgeving

Inleiding

Tussen de massieve Hondsbosse zeevering, de rijksweg A9 en de markante skyline van staalproducent Corus ligt de streek Noord-Kennemerland. Daarin bevindt zich het grootste aaneengesloten duingebied van Nederland*, het Noordhollands Duinreservaat. Vanuit landschappelijk en aardkundig oogpunt bekeken een heel bijzonder gebied. Het huidige duinlandschap kent plaatsen waar de ontwikkeling van het landschap over honderden en duizend jaren nog met eigen ogen is te zien. Uitzichtsduin 'De Bleek' is zo'n plaats. Reden voor de provincie Noord-Holland om 'De Bleek' tot aardkundig monument uit te roepen.

Het ontstaan van het duingebied

Ruim 5.000 jaar geleden nam de kustontwikkeling in Noord-Kennemerland een andere wending. In het voormalige getijdengebied ontstonden langs de rand van het toenmalige zeegat van Bergen forse strandwallen ter hoogte van de vroegere kustlijn. Hierdoor kon de kust zich in westelijke richting uitbouwen. Na de vorming van de strandwallen stoven de duinen geleidelijk op. Duinen die opstoven voor 1000 n. Chr. noemen geologen 'Oud', de latere 'Jong'. Tegenwoordig zien we eigenlijk alleen nog maar deze zogenoemde jonge duinen*.

De jonge duinen bij Egmond en omgeving zijn ontstaan in drie verstuiwingsperioden. De eerste was tussen 1000 en 1330, de tweede tussen ca. 1330 en 1600 en de laatste tussen ca. 1750 en 1850-1900*. In de tweede periode ontstaan grote paraboolduinen. aardkundig monument De Bleek is wat aardkundige waarde betreft representatief voor deze tweede fase van duinvorming. Grote paraboolduinen die landinwaarts stoven ontmoetten elkaar en zo ontstond een reeks van aaneengesloten hoge duinen, die we nu een kamduinreeks noemen. Uitzichtspunt De Bleek ligt bovenop een hoog punt van deze kamduinreeks.

De Bleek is een gebied dat al eeuwen wordt gebruikt om extensief vee te weiden. Hierdoor is een specifieke

Een paraboolduin is een sikkelvormig duin ontstaan vanuit een kleine windkuil. De binnenzijde bestaat uit kaal zand, de buitenrand is begroeid met planten.

Een kamduinreeks.

combinatie van plantensoorten en uiterlijk ontstaan. De vorm van het landschap is zeer karakteristiek voor dit soort landjes en heel zeldzaam. De meeste van deze lage duinen, nollen genoemd, zijn geëgaliseerd en tegenwoordig in gebruik als bollenveld. Door het ontspringen van zogenoemde duinrellen met schoon grondwater uit de duinen was het gebied ook een tijd in gebruik als bleekveld na het wassen van het linnen van de adellijke stand.

Aardkundige monumenten: een nieuw fenomeen

‘De Bleek’ is het tweede aardkundig monument in de provincie Noord-Holland. Het eerste monument is te vinden bij Spaarnwoude.

Hier ligt de oudste strandwal van Nederland. Deze strandwal is uniek, omdat deze zo ver landinwaarts voorkomt.

Op de strandwal staat de historisch waardevolle kerk, de Stompetoren.

Een aardkundig monument is een in het veld goed zichtbaar aardkundig verschijnsel. De meest zichtbare aardkundige waarden zijn stuwwallen, duinen, wadden en beekdalén. Minder zichtbare aardkundige waarden zijn bijvoorbeeld variaties in de samenstelling van de bodem.

Zolang deze aardkundige verschijningsvormen onaangetast zijn, kunnen ze veel vertellen over de ontstaansgeschiedenis van Nederland en de krachten die daarbij een rol speelden, zoals wind, water, ijs en getijden. Met het benoemen van aardkundige monumenten wil de provincie meer bekendheid geven aan de aardkundige geschiedenis van Noord-Holland.

EXCURSIEPUNT 1

Aardkundig monument 'De Bleek'

In één blik, in één moment komen op deze plek verleden en heden bij elkaar. Op dit punt verstarde in een ver verleden de ontwikkeling van het landschap. De oorzaak was mensenwerk. De stuivende duinen werden vastgelegd, polders werden drooggelegd met dijken en dorpen ontwikkelden zich. Vanaf uitzichtsduin De Bleek is dit allemaal in één oogopslag te zien. In noordelijke richting zien we de haakwal van Bergen haaks gelegen op de kust. Deze strandwal ligt niet parallel aan de kust als gevolg van het vroegere zeegat ten noorden van Bergen.

In het oosten zien we Alkmaar en tussen het uitzichtsduin en Alkmaar zien we polders, en nog dichterbij de geestgronden. Het dorp Heiloo ligt iets zuidelijker, met als markant punt het koperen torentje van psychiatrisch ziekenhuis St. Willibrord. Zuidwestelijk ligt Egmond-Binnen, waar de Abdij van Egmond met zijn rode daken duidelijk zichtbaar is. Alkmaar, Heiloo, Egmond-Binnen, Limmen en Castricum liggen allemaal op zandige strandwallen die in het verleden zijn ontstaan in de delta van de grote rivieren. De kerktorens van Castricum steken spits boven het groen uit. Bij helder weer is zelfs Amsterdam te zien, met de grote kranen in het westelijk havengebied. De opvallende hoge schoorstenen in het zuiden horen bij de staalindustrie van Corus.

Met de klok meedraaiend zien we vervolgens duinen, duinen en duinen met daarachter de Noordzee.

Het zand uit de zee en de zuidwesten wind zijn oorzaak geweest voor de vorming van paraboolduinen, loopduinen, kamduinen, windkuilen en valleien. En midden in dat duingebied ligt een zeedorp in noordwestelijke richting: Egmond aan Zee. Tussen de moderne flatgebouwen zien we de vuurtoren van Speyk.

EXCURSIEPUNT 2

Slotkapel en ruïne

Uit een pure machtsstrijd tussen de heren van Egmond en de Abdij van Egmond over het innen van de tienden en het recht om konijnen te mogen vangen, stichtten de inmiddels tot graven verheven heren van Egmond een eigen slotkapel. Een eigen slotkapel om niet afhankelijk te zijn van de monniken voor hun religieuze plichten. Direct naast het slot op den Hoef werd in 1229 een kleine voorloper van de huidige kapel ingewijd en in 1400 uitgebreid. De slotkapel is een van de weinige gebouwen in Noord-Kennemerland die in 1573 weliswaar zwaar is beschadigd, maar niet is verwoest.

In 1633 wordt de kapel in opdracht van de Staten van Holland hersteld en schenken de gezaghebbende steden van die tijd 13 gebrandschilderde ramen.

Het begin van het Slot op Den Hoef stamt uit 977. Een hoeve en zes huizen komen in erfelijk leen aan Berwoud, een bekend Egmond's geslacht. Rond 1200 verrijst dan een eerste versterking, een ronde burcht.

Later is een vierkant kasteel gebouwd met een rechthoekige voorburcht. Het kasteel is in 1574 door de Spaanse troepen in brand gestoken en sindsdien als ruïne blijven liggen. In de jaren 30 van de vorige eeuw zijn de funderingen opgegraven en tot boven het maaiveld opgemetseld, zodat de bezoeker zich enigszins kan voorstellen wat een imposant gebouw hier gestaan moet hebben.

EXCURSIEPUNT 3

Inpolderingen en polderlandschappen

Op de brug, over de vaart, vinden we ons midden in het lage gebied tussen de strandwal waar Alkmaar op is ontstaan en de strandwal waar Egmond aan den Hoef op is gebouwd. Tot aan de middeleeuwen werd dit gebied gekenmerkt door water, veen en meren. Al in de middeleeuwen (15de eeuw) zijn in dit gebied poldertjes ontwaterd met duikers en spuisluisjes die open en dicht konden. Windmolens om water te malen kenden ze toen nog niet. Deze polders en

poldertjes waren vroeger allemaal in gebruik voor veeteelt, want grasland kon redelijk tegen hoge waterstanden. Vooral de Samme polder, ten westen van het bruggetje, is voor een belangrijk deel geschikt gemaakt voor bollenteelt door zand uit de ondergrond naar boven te halen.

EXCURSIEPUNT 4

Bedijkingen (Hoge Dijk)

Voordat de Pettener zeedijk werd gebouwd, werden er vele zanddijken aangelegd om landbouwgronden te beschermen tegen water. Het water kwam van drie kanten: 1) Uit het noorden via een riviertje dat de Rekere heette en dat in verbinding stond met het Zijpe die uitmondde in zee. 2) Uit het zuiden via water van de Zuiderzee via het IJ. 3) Uit het westen als drangwater uit de hoger gelegen duinen.

De dijkes kwamen voornamelijk tot stand op initiatief van de Abdij van Egmond. De vroegste dijkes werden opgeworpen in de nabijheid van landbouwgronden, op de strandwallen of zelfs nog dichter bij de duinen. De Hoge Dijk is hier een voorbeeld van. Het dijkje

waar nu een weg overheen loopt, steekt nauwelijks boven het landschap uit. Het is wel over een respectabele lengte geheel met de hand aangelegd onder leiding van de monniken van de Abdij van Egmond.

EXCURSIEPUNT 5

De Abdij van Egmond

Volgens het relaas van de monnik Ruopert van Mettlach, werd de Egmondse abdij aan het begin van de 10de eeuw gesticht, door graaf Dirk I. In de 11e en de 12e eeuw kwam de abdij meer tot bloei. Het was de enige plek in noordelijk Holland waar mensen konden lezen en schrijven.* De Egmondse Annalen, één van de belangrijkste geschiedenisboeken van de Middeleeuwen, kwam dankzij de monniken van de Egmondse Abdij tot stand.

In 1573 steken de Geuzen de abdij in brand. Dan volgt een periode van verval. De laatste ruïnes van de Abdijkerk en de ernaast gelegen Buurkerk worden in 1800 uiteindelijk gesloopt. Ruim een eeuw later volgt herstel: in 1935 wordt een nieuwe abdij gebouwd. Een kaarsenfabriek zorgt voor inkomsten. Sinds kort is er ook een pottenbakkersatelier gevestigd en worden er regelmatig exposities gehouden.

De abdij heeft vele sporen achtergelaten in het landschap van nu. Vele dijkjes werden in opdracht van de monniken van de Abij aangelegd. Zie ook het vorige excursiepunt.

EXCURSIEPUNT 6

Afzandingen- en nollenlandschap

Fietsend over de Hoge Weg is op een aantal plaatsen met vrij uitzicht naar het oosten nog goed te zien dat het maaiveld heel licht glooiend afloopt naar het lager gelegen gedeelte tussen de strandwallen. Het dorp Limmen in de verte ligt op de volgende strandwal. In westelijke richting is de overgang van duin naar

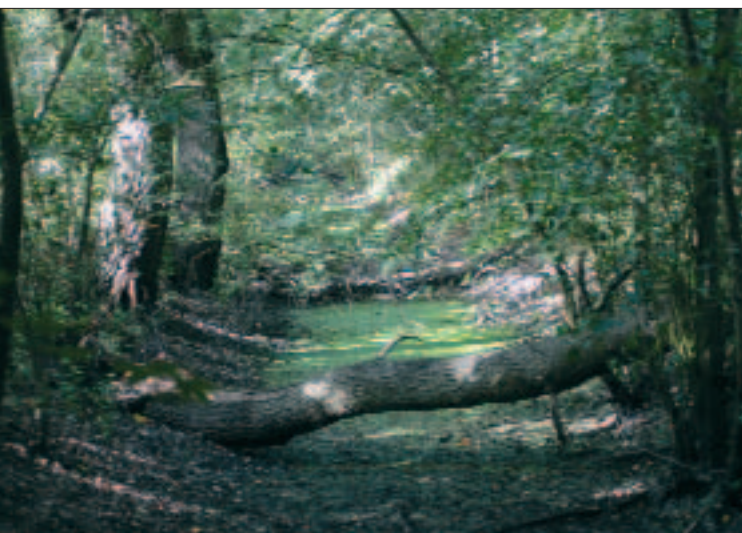
bollenakkers heel duidelijk. De nollen (lage duintjes) waren overal langs de binnenduinrand te vinden maar zijn in de loop van de eeuwen allemaal afgegraven en omgezet in geestgronden. Ook de Hoge Weg is in het verre verleden aangelegd als dijk(je) tegen het water uit oostelijke richting. Omdat deze dijkes in handkracht werden aangelegd en van hoog punt in het toenmalige landschap naar hoog punt liepen, is een kronkelig tracé ontstaan waar nu de weg over heen ligt.

EXCURSIEPUNT 7

Landgoed Bakkum

In 1829 kocht Koning Willem I een duinterrein in Bakkum (1.050 ha.) om deze gronden te ontwikkelen ten behoeve van de landbouw. Duinontginningen waren toen in de mode. Naar aanleiding van een prijsvraag van 'de Maatschappij tot Bevordering van den Landbouw' diende Daniel Gevers van Endegeest in 1824 een plan in om dit duin geschikt te maken voor landbouw. Centraal in deze ontginningen waren de afwateringen 'de Diepe Sloot' in Bakkum en 'de Hoekbeek/Koningskanaal' langs het fietspad van de Zeeweg in Castricum.

Grote percelen werden uitgevlakt, bemest en ingezaaid met rogge, haver, gerst en koolzaad. In 1834 was 200 ha. bouw- en weiland in de valleien ontwaterd en liepen er 82 runderen, 65 schapen en 18 paarden. Het project is nooit een succes geworden door mesttekort, wateroverlast, droogte en lage opbrengsten. De grote open grasvelden langs de van Speyklaan en het lanenpatroon in dit gedeelte van het duin herinneren nog aan de duinontginningen uit de 19de eeuw.

EXCURSIEPUNT 8

Bezoekerscentrum De Hoep/Duinboerderijen

Op het parkeerterrein voor De Hoep heeft vanaf ongeveer 1850 tot in 1928 een boerderij gestaan met de naam Johanna's hof. De omgeving van deze boerderij is tijdens de grote landbouwontginningen van 1825-1850 geschikt gemaakt voor de landbouw. Nadat de boerderij teniet was gegaan, is er op de huidige plaats van restaurant Johanna's hof een nieuw gebouw neergezet. Aan de oostzijde van de parkeerplaats staat het moderne bezoekerscentrum 'De Hoep'.

Het ontwerp is gebaseerd op een konijnenhol: het dak is begroeid en de ingang is rond.

Van de landbouwontginningen is op deze plaats niet zoveel meer te zien. Na het mislukken van de landbouw in het duin zijn de meeste percelen in de crisistijd (1928-1938) ingeplant met bos.

EXCURSIEPUNT 9

Uitzichtpunt/het Oer-IJ

Vanaf dit uitzichtsduin zien we in oostelijke richting een deel van een 7 km lange boog van aaneengesloten valleien. Deze aaneengesloten valleien beginnen onderaan de Kruisberg in noordwestelijke richting via het Watervlak (nu zweefvliegveld) in de richting van het huidige infiltratiegebied Castricum. Naar het noorden toe lopen deze valleien nog door tot aan het Vogelwater in Noord-Bakkum.

De hele 'valleienboog' inclusief de Hoepbeek is vergraven en afgevlakt met uitzondering van enkele hogere gebieden. De ligging van de boog komt grotendeels overeen met de loop van het Oer-IJ die hier tot het begin van onze jaartelling haar mondingsgebied naar zee had. Onder het zand van het Watervlak bevindt zich op 2 meter diepte een oude veenlaag die deels is bewerkt door vroegere bewoners van dit gebied. Ploegsporen en scherven verwijzen

naar bewoning uit de vroege IJzertijd (ongeveer 650 v. Chr). Een tweede bewoningsgolf moet hebben bestaan tussen de tiende en twaalfde eeuw. Deze bewoning is verdwenen omdat het klimaat natter werd en er grote verstuivingen van de duinen ontstonden. Daardoor ligt er nu 2 meter zand op deze archeologische resten.

EXCURSIEPUNT 10

De Hoge Toren

Het is even klimmen, maar het uitzicht vanaf dit hoge duin is ruimschoots de moeite waard. Bovenop dit duin is duidelijk te zien dat in dit gedeelte van het Noordhollands Duinreservaat drie reeksen duinen zijn te onderscheiden. Het zeeduin vormt als gesloten rij hoge duinen de eerste bescherming tegen de zee. Direct daarachter liggen de valleien met de mooie namen zoals: Regge Sandersvlak en Soecke Bakker. De tweede reeks duinen waar dit uitzichtpunt op ligt, zijn in elkaar overlopende paraboolduinen. In de vallei in zuidwestelijke richting is nog duidelijk een arm van een paraboolduin te onderscheiden. De derde reeks duinen is veel minder goed te onderscheiden, omdat ze wegvallen in het beboste landschap. De valleien zijn van oudsher nat omdat het afstromende grondwater er in de winter aan de oppervlakte komt. Een heel duineigen vegetatie is het gevolg van kalkrijk grondwater, het inwaaien van zoutdeeltjes uit zee en

veel stormwind. De bossen kunnen zich pas ontwikkelen in de luwte van de tweede duinenreeks ten oosten van dit uitzichtspunt. Ook de grote valleien direct ten oosten van de tweede duinenreeks zijn niet zo goed te onderscheiden, omdat veel van deze valleien met bos beplant zijn.

EXCURSIEPUNT 11

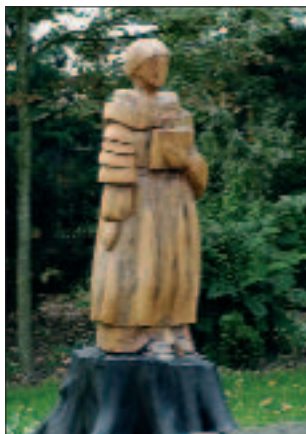
Begrazingsgebied Het Vennewater

Aan de duinvoet van de hoge kamduinen ligt het oude nollenland met De Bleek. Dit landschap dateert uit de verstuiwingsperiode van de eerste fase die al terug gaat tot de 10de eeuw. Nollen zijn lage vaak oude duintjes die veelal eeuwenlang gebruikt zijn om vee te wijden. Het oorspronkelijke nollenlandschap liep soms kilometers door in wat nu polderland is. Op veel plaatsen is dit nollenlandschap afgegraven en omgevormd tot bollenakkers. De naam De Bleek verwijst naar het gebruik van dit terrein als bleekveld in de 17de en 18de eeuw. Daarbij werd gewassen linnen op het land gelegd en in de zon gebleekt. Ook in die tijd benutte men de natuurlijke mogelijkheden van het duin: De levering van schoon water en de ruimte om het linnen op de velden uit te spreiden.

EXCURSIEPUNT 12

De Adelbert kapel

Het leven van de patroon van de abdij, Sint-Adelbert, is beschreven door de Trierer monnik Ruopert van Mettlach. Adelbert zou samen met Willibrord vanuit Ierland zijn overgestoken naar de lage landen om het Evangelie te prediken. Na zijn dood werd hij begraven door de dorpingen van Egmond en boven zijn graf werd een kerkje opgetrokken. Vooral na zijn dood geschieden daar vele wonderen, hetgeen de kerk geen windeieren legde. Volgens de geschriften uit die tijd verscheen Adelbert in de tiende eeuw liefst drie maal aan de godgewijde maagd Wilfsit met de boodschap dat zijn gebeente moest worden verheven,

zodat het kon worden vereerd. Op de plaats waar het gebeente werd opgegraven, ontstond een geneeskrachtige bron. Deze Adelbertusput is tot op de dag van vandaag te vinden in de duinen bij Egmond, temidden van de opgemetselde fundamenten van de oude kapel. Op deze zogenoemde Adelbertusakker wordt ieder jaar op de zondag op of rondom 25 juni de feestdag van St.-Adalbert gevierd. Ook nu nog wordt het gebeente van Adelbert vereerd in de Adelbert kapel in Egmond-Binnen.**

* Bron: Rolf Roos, *Bewogen Kustlandschap*

** Bron: Website Adelbertabdij

Routebeschrijving fietsroute

De route van de fietstocht staat in de tekst hieronder beschreven. De volledige tocht heeft een lengte van 33 km. Een verkorte versie van 26 km is ook mogelijk. Op de routekaart en in het boekje zijn de beschreven excursiepunten met een nummer aangegeven. De fietsroute begint bij parkeerplaats De Bleek, gelegen aan de Oldenborghweg tussen Egmond aan Zee en Egmond-Binnen.

Fietsverhuur

In de omgeving van Egmond zijn op de volgende plaatsen fietsen te huur:

Fietsverhuur J.A. Karels B.V., Trompstraat 17,
1931 EL Egmond aan Zee, tel. (072) 506 12 50

Fietsverhuur Bas, Voorstraat 75,
1931 AH Egmond aan Zee, tel. (072) 506 14 38

Voor het huren van een fiets heeft u een legitimatiebewijs nodig en houdt u rekening met het betalen van borg.

Start route

De route start op de parkeerplaats bij De Bleek in Egmond aan den Hoef.

EXCURSIEPUNT 1

Aardkundig monument 'De Bleek'

Vanaf de parkeerplaats gaat u richting Egmond aan Zee/Egmond aan den Hoef. Blijf de Van

Oldenborghweg volgen. Bij de Egmonderstraatweg rechtsaf het fietspad volgen. Bij de stoplichten oversteken richting Egmond aan Zee. Na 20 m rechtsaf. Bij de kruising linksaf. Bij Café 'Het Rode Hert' rechtsaf de slotweg in. Na 100 m is links het tweede excursiepunt.

EXCURSIEPUNT 2

Slotkapel en ruïne

Ga aan het eind van de Slotweg richting Heiloo/Limmen. Steek de Hoeverweg over en volg de Boerenlandroute. Volg verder de borden naar Heiloo. Bij het bruggetje is excursiepunt 3.

EXCURSIEPUNT 3

Inpolderingen en polderlandschappen

Vervolg het fietspad. Ga bij de eerste afslag rechtsaf het fietspad op. Bij het passeren van een bruggetje rechts aanhouden tot aan de doorgaande weg Heiloo-Egmond. Hier gaat u rechts, richting Egmond. Na ongeveer 1 km gaat u linksaf richting Castricum/Limmen. U rijdt op de Hoge Dijk.

EXCURSIEPUNT 4

Bedijkingen (Hoge Dijk)

Aan het eind van de Hoge dijk gaat u rechtsaf de Doelen op. Aan het einde van deze weg linksaf richting Castricum/Limmen. Bij de eerste kruising volgt u het bord Limmen. Na 100 m ziet u links excursiepunt 5.

EXCURSIEPUNT 5

De Abdij van Egmond

Bij de kruising steekt u over richting Limmen. U rijdt dan op de Limmerweg. Bij de tweede afslag rechtsaf het Groene Laantje in. Aan het

einde linksaf de Hooge weg op. U volgt deze weg tot de driesprong. Rechts kijkt u uit over afzandingen- en het Nollenlandschap. Dit is het volgende excursiepunt.

EXCURSIEPUNT 6

Afzandingen- en nollenlandschap

U gaat rechtsaf de duinweg op. Aan het eind steekt u de Heereweg over en gaat linksaf. Bij de eerste afslag rechts gaat u het duingebied in, de Noorderstraat op. Bij kruising met ANWB-paddestoel 22887/001 gaat u links richting Castricum. Na de bocht links komt u na 100 m bij excursiepunt 7.

EXCURSIEPUNT 7

Landgoed Bakkum

Vervolg de route via de Verspeyklaan. Aan het einde van deze weg steekt u over en gaat urechtsaf. Bij de eerste afslag bent u bij Bezoekerscentrum de Hoep/Duinboerderijen.

EXCURSIEPUNT 8

Bezoekerscentrum De Hoep/Duinboerderijen

Op dit punt kunt u kiezen voor de route van 26 of van 33 km.

Om de verkorte route te nemen, volgt u het fietspad langs de doorgaande weg Bakkum-Castricum aan Zee. Bij ANWB-paddestoel 22879 gaat u rechtsaf richting de Egmond.

U rijdt nu weer op de route en gaat verder met excursiepunt 10.

Voor de langere route gaat u linksaf het duin weer in richting Castricum. Blijf hierna 'De Kruisberg' volgen op de ANWB paddestoelen. Ga bij de driesprong Hoofdweg/Oude Schulpweg richting het strand. Aan het einde van de Hoofdweg komt u bij excursiepunt 9 aan.

EXCURSIEPUNT 9

Uitzichtpunt/het Oer-IJ

U gaat nu rechtsaf en blijft de Egmondten volgen op de ANWB-paddestoelen. Bij aankomst van de doorgaande weg Bakkum-Casticum aan Zee steekt u over. U volgt nog steeds de Egmondten. Na een flauwe bocht naar links komt u na 100 m een driehoeksteen rechts in de berm tegen met het bordje: Uitzichtduin/Strand. Deze richting volgen. U kunt nu uw fiets stallen voor uitzicht vanaf De Hoge Toren.

EXCURSIEPUNT 10

De Hoge Toren

Vervolg de route weer richting de Egmondten. Bij ANWB-paddestoel 22883 ziet u voor u het begrazingsgebied Het Vennewater (excursie-punt 11).

EXCURSIEPUNT 11

Begrazingsgebied Het Vennewater

Bij de volgende ANWB-paddestoel richting Egmond-Binnen. Aan de linkerkant treft u restaurant De Boerewagen, hier gaat u rechts. Na 30 m ziet u rechts de Adelbert kapel.

EXCURSIEPUNT 12

De Adelbert kapel

U rijdt terug naar het Duinreservaat en gaat rechtsaf richting Egmond aan Zee/Egmond aan den Hoef. Na 1,5 km is het eindpunt van de route. U bent weer terug bij het aardkundig monument De Bleek (excursiepunt 1).